

ZÂTÜSSELÂSİL SERİYYESİ

bistan'daki kabilelere gözdağı verilmiş, bölgede müslümanların nüfuz ve etki alanı genişletilmiştir.

Seriyye esnasında Amr b. Âs'ın soğuk havaya rağmen ateş yakılmasına müsaade etmemesi, Medine'den gelen birliğe kendisinin kumanda etmek istemesi dolayısıyla ihtilâfa yol açması, çatışmada yenilerek kaçan düşman askerlerini takibe izin vermemesi ve dönüş yolunda bir gece ihtilâm olduğu halde soğuk yüzünden gusül abdesti almayıp teyemmümle namaz kıldırması gibi uygulamaları şikâyet konusu yapıldı. Medine'ye döndüklerinde Hz. Peygamber, Amr b. Âs'tan açıklama istedi. O da yerlerinin ve sayılarının düşman tarafından keşfedilmemesi için ateş yakılmadığını, gusletmesi halinde soğuk yüzünden sağlığına zarar geleceğini düşünerek teyemmümle namaz kıldırıldığını, müslümanlara pusu kurulmuş olabileceği endişesiyle düşmanı takibe izin vermediğini bildirdi. Hz. Peygamber, Amr'ın bu sözlerine karşılık herhangi bir şey söylemedi, böylece kararları isabetli bulunduğunu göstermiş oldu.

Siyer, megâzî, hadis, tabakat, ricâl ve tarih kitapları gibi kaynaklarda hiçbir bilgiye ve rivayete rastlanmadığı halde bazı Şîî kaynaklarında Ali b. Ebû Tâlib'in kumandanlığında gerçekleşen bir başka Zâtüsselâsîl Seriyyesi'nden söz edilmektedir. Bu kaynaklarda Vâdiyâbis adlı mevkide oturan kabilelerin 12.000 kişilik bir kuvvet toplayarak Hz. Peygamber'e ve Ali'ye savaş açtıkları, Medine'ye saldırı düzenlemek istedikleri, bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in Mekke fethinden önce Hz. Ali kumandasında 4000 süvariden müteşekkil bir birliği bu bölgeye yolladığı, Hz. Ali'nin bizzat savaşarak büyük kahramanlıklar gösterdiği, çatışmalarda birçok düşman askerini öldürdüğü ve çok sayıda ganimet ele geçirerek askerleriyle birlikte Medine'ye döndüğü rivayet edilmektedirler (Meclisî, XXI, 66, 68-73; Kummî, II, 434-439).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 769-774; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, V, 452, 454; İbn Hişâm, *es-Sîre*², IV, 204-205; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 131; Belâzürî, *Ensâb*, I, 380-381; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 32; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, III, 233; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, III, 385; Sâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, VI, 262-266; Nüreddin el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), III, 199; Meclisî, *Bihârü'l-enuâr*, Beyrut 1403/1983, XXI, 66-73; Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm el-Kummî, *Tefsîrû'l-Kummi* (nşr. Tayyib el-Müsevî el-Cezâirî), Necef 1966, II, 434-439; Köksal, *İslâm Tarihi* (Me-

dine), VIII, 102-114; M. Seyyid Tantâvî, *es-Serâya'l-harbiyye fi'l-ahdi'n-nebevi*, Kahire 1990, s. 127; Serdar Özdemir, *Hazreti Peygamber'in Seriyyeleri*, İstanbul 2001, s. 106-111; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 286-290; Ahmet Önkâl, "Amr b. Âs", *DİA*, III, 80; a.mlf., "Belî (Benî Belî)", a.e., V, 414; Casim Avci, "Kudâa (Benî Kudâa)", a.e., XXVI, 308.



ELŞAD MAHMUDOV

ZAVÂHİRÎ

(الزواهري)

Muhammed b. İbrâhîm
el-Ahmedî ez-Zavâhîrî
(1878-1944)

Modern Ezher Üniversitesi'nin
kurucusu, Ezher şeyhi.

Mısır'ın Şarkıye iline bağlı Kufrüzavâhîrî köyünde doğdu. Mısır'da yerleşen Tay kabilesinin bir koluna mensup Zavâhîrî ailesindedir. Ezher'in önde gelen âlimlerinden bir mutasavvıf olan babası Tanta'daki Ahmedî Camii Enstitüsü'nün yöneticisiydi. Zavâhîrî, öğrenimini babasından ders alarak ve Ezher'de ders halkalarına katılarak tamamladı; özellikle Muhammed Abduh'un derslerini takip etti. Bitirme imtihanında bilgisiyle heyet başkanı Muhammed Abduh'un beğenisini kazandı. Ardından Tanta'da Ahmedî Camii Enstitüsü'ne hoca olarak tayin edildi ve burada uzun süre görev yaptı. Bir yandan kalabalık bir talebe grubuna ders verirken bir yandan da Şâzelî tarikatı usulüne göre zikir ve sohbet meclisleri düzenledi. Bu arada *el-İlm ve'l-ulemâ*² adlı eserini yayımladı (1904); hocası Muhammed Abduh'un izinden giderek öğretim metodunu eleştirdiği Ezher'de islah (reform) çağrısında bulundu. Ancak eseri dönemin Ezher Şeyhi Abdurrahman b. Muhammed eş-Şirbînî tarafından eleştirildi, ardından toplatıldı ve yakıldı. Ocak 1914'te Ahmedî Camii Enstitüsü yöneticiliğine tayin edildi, Ekim 1923'e kadar bu görevinde kaldı. Enstitüde öğretim metotları ve idarî açıdan yenilikler yapmaya çalıştı; enstitüyü yeni bir binaya taşıdı; kütüphanesini zenginleştirdi. İslah programını doğrudan uygulamaya koyamayacağını anlayınca öğrencilerini bu yönde eğitmeye ağırlık verdi; çeşitli öğrenci dernekleri kurdu ve *Mecelletü Ma'hedi Tanâtâ* adlı bir dergi çıkardı. Öğrencilerin okul dışı hayatıyla ilgilendi, onları türbe ziyaretçilerini bid'atlardan sakındırmaları için görevlendirdi.

Hüseyn Kâmil döneminde 1915'te Ezher Yüksek Kenseyi'ne istişârî üye sıfatıyla

la girdi, iki yıl sonra asıl üye oldu. Bu görev ona Ezher'in islahıyla ilgili görüşlerini savunma ve sarayla yakın ilişki kurma fırsatı verdi. Daha sonra Kral Fuâd, onu Tanta'dan alarak beş yıl süreyle görev yapaacağı Asyût'ta daha geri plandaki bir enstitüye gönderdi ve Ezher Yüksek Kenseyi'ndeki üyeliğine de son verdi (1923). Ardından yönetimle arası düzelince tekrar Ezher Yüksek Kenseyi üyeliğine getirildi. Ezher'in islahına dair çalışmaların yeniden başlaması üzerine (1925) kurulan komisyonda görev aldı ve Ezher'in Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasına karşı çıkıp bağımsız kalması gerektiğini savundu (Fahreddin ez-Zavâhîrî, s. 170, 218-220). Mısır'ın bağımsızlığının ilânından (1922) sonra dış siyasetteki gelişmelere paralel olarak idarî alanlarda yeni düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı ortaya çıkınca Zavâhîrî bir yandan siyasî olaylarda diğer yandan eğitimle ilgili düzenlemeler içinde rol aldı. Türkiye'de hilâfetin kaldırılması üzerine konuyla ilgili olarak Kahire'de uluslar arası bir konferans toplanması çalışmalarına katıldı, ancak 1926'da yapılan bu konferans bir netice vermedi. Aynı yıl Kral Abdülazîz'in davetiyle Mekke'de düzenlenen İslâm Konferansı'na Mısır heyetinin başkanı olarak katıldı. Burada mezhep hürriyeti konusunda heyetler arasında uzlaşma sağlanmasında, ayrıca Mısır ve Sudan'ın birliğini taniyan kararın heyetlerce benimsenmesinde öncü rol oynadı.

Asyût'taki görevinden sonra tekrar Ahmedî Camii Enstitüsü yöneticiliğine getirilen Zavâhîrî, Muhammed Mustafa el-Merâgî'nin istifa etmesinin ardından 10 Ekim 1929'da Ezher şeyhliğine tayin edildi. Burada daha önce savunduğu görüşleri uygulama fırsatı buldu. Onun döneminde Modern Ezher Üniversitesi doğdu; siyasî rakibi Merâgî'nin başlattığı çalışmalarını sürdürerek 1930'da Ezher'le ilgili kanunun çıkarılmasını sağladı ve bu kanunla Ezher'e bağlı İlahiyat, Şeriat ve Arap Di-



Zavâhîrî

li fakülteleri kurularak eski tarz eğitime son verildi. 29 Mayıs 1930 tarihinden itibaren *Nürü'l-İslâm* adıyla bir dergi çıkarıldı; bu dergi 1933'ten sonra *Mecelletü'l-Ezher* adıyla yayın hayatına devam etti. Ayrıca üniversitede bir matbaa kurdu. İslâm'ı tebliğ için Sudan, Habeşistan, Çin ve Japonya'ya davetçiler gönderdi. Ezher şeyhliği görevi 1935 yılına kadar sürdü. Kral ve sarayla uyumlu bir siyaset izlemesi sebebiyle siyasî rakiplerinin ve yönetiminden rahatsızlık duyanların muhalefeti üzerine 27 Nisan 1935'te istifa etmek zorunda kaldı; yerine tekrar Muhammed el-Merâgî getirildi. Hükümet değişikliğiyle de irtibatlı olan bu gelişme Zavâhirî'ye göre İngiliz manda yönetiminin isteğiyle meydana geldi (Fahreddin ez-Zavâhirî, s. 61, 333). Zavâhirî'nin Ezher'deki yönetimine karşı çıkanlardan biri de Reşid Rızâ olup *el-Menâr ve'l-Ezher* adlı kitabında onu şiddetle eleştirdi. Zavâhirî ömrünün son yıllarını İskenderiye'de geçirdi ve 13 Mayıs 1944'te burada vefat etti. Zavâhirî ailesi mensupları modern Mısır'da çok sayıda üst düzey görev üstlenmiştir. Bunlar arasında Zavâhirî'nin oğlu ve Mısır'ın ilk Filippinler elçisi Hüseyin ez-Zavâhirî ile torunu Muhammed Fârûk ez-Zavâhirî de bulunmaktadır. Talebeleri içinde Muhammed Abdülcevâd, Abdülvehhâb b. Abdülâtîf ve Abdülmüteâl es-Saidî de zikredilmektedir. Oğlu Fahreddin ez-Zavâhirî babasının hâtıralarını kayda geçirmiş ve onun vefatından sonra neşretmiştir.

Eserleri. Zavâhirî'nin en önemli eseri *el-İlm ve'l-ulemâ' ve nizâmü't-ta'lim*'dir (Tanta 1904). Henüz yirmi altı yaşında iken yazdığı bu eserde eğitimde reformla ilgili görüşlerini ortaya koymuş ve Ezher şeyhliği döneminde bunları uygulamıştır. Dokuz bölümden meydana gelen eserde önce âlimlerin sahip olmaları gereken vasıflara ve üstlenmeleri gereken vazifelere değinmiş, ikinci bölümde medreselerin mevcut sorunlarını inceleyerek yapılması gereken reformları ele almış, müfredatta bulunması gereken ilim dallarını incelemiştir. Ardından medreselerde mevcut eğitim anlayışını ve eğitim metotlarını tenkit edip yapılması gerekenlerle ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Eserin sonraki bölümlerinde halk eğitimi, ilköğretim, vaaz ve irşad, reformu uygulama yolları konularını işlemiş, son bölümde de din kurumlarının tek bir idare altında toplanması, her yıl hac mevsiminde uluslar arası bir İslâm konferansının düzenlenmesi ve şûra fonksiyonu görece bir ulemâ birliği

kurulması gibi önerilerini dile getirmiştir. Zavâhirî'nin diğer eserleri de şunlardır: *Şerhu'l-vazîfe ve'l-yâkûtiyye ve'l-vird ve'l-laîfe* (Kahire 1375), *et-Tefâzül bi'l-fazîle, Risâletü'l-ahlâki'l-kübrâ (Risâletü'l-Ahmedî ez-Zavâhirî), Havâşşü'l-ma'kûlât fî usûli'l-manâhik ve sâ'iri'l-aqliyyât, el-Vaşâyâ ve'l-âdâb, Şafvetü'l-esâlib, Hikemü'l-hükemâ', Berâ'etü'l-İslâm min evhâmî'l-avâm, Mekâdirü'l-ahlâk, el-Kelimetü'l-ülâ fî 'ilmi âdâbi'l-fehm, el-Meslekü'l-cedid (aruzla ilgilidir), et-Tahtikâtü'l-vâzıha min sûreti'l-Fâtıha ve Evâ'ili Sûreti'l-Bakara ve âyeti'l-kürsî (Kahire 1356/1938), el-Mikdârü'l-muqarrer min ihyâ'i'l-ülûm (eserleri hakkında ayrıca bk. Fahreddin ez-Zavâhirî, s. 149-150).*

BİBLİYOGRAFYA :

M. Reşid Rızâ, *el-Menâr ve'l-Ezher*, Kahire 1353, tür.yer.; Fahreddin el-Ahmedî ez-Zavâhirî, *es-Siyâse ve'l-Ezher min müzekkirâti Şeyhi'l-İslâm ez-Zavâhirî*, Kahire 1364/1945, tür.yer.; Abdülmüteâl es-Saidî, *Târîhu'l-ışlâh fi'l-Ezher*, Kahire 1370/1951, s. 119-130; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 30-31; Ali Abdülazîm, *Meşhatü'l-Ezher münzû inşâ'ihâ hatte'l-ân*, Kahire 1399/1979, s. 47-75; *Şüyühü'l-Ezher*, Kahire, ts. (Vizâretü'l-İlâm), s. 34-36; Tânk el-Bişrî, *el-Müslimün ve'l-aqbâ' fi itâri'l-Cemâ'ati'l-va'aniyye*, Beyrut 1982, s. 347, 352-353, 356-357; *el-Ezher: târihu ve tetavvüh*, Kahire 1403/1983, s. 133-136, 141-146; Zirikî, *el-A'lâm (Fethul-lah)*, VI, 26; Muhyiddin et-Tûmî, *en-Nürü'l-ebher fi tabakâti şüyühü'l-Câmi'i'l-Ezher*, Beyrut 1412/1992, s. 106; *Mevsû'atü'l-â'lâmî Mısır fi'l-İlmi'l-İşrin* (nşr. Mustafa Necîb), Kalyüb 1996, s. 421; *Mevsû'atü tabakâti'l-fukahâ'* (nşr. Ca'fer Sübhânî v.dğr.), Kum 1422, XIV/2, s. 602-603; M. Abdülmün'im Hafâcî – Ali Ali Subh, *el-Hareketü'l-İlmiyye fi'l-Ezher fi'l-İlmi'l-karneyni't-tâsi' 'aşer ve'l-İşrin*, Kahire 2007, s. 155-156; Muhammed Abdülcevâd, *Hayâtü'l-mucâbir fi'l-Câmi'i'l-Ahmedî*, Kahire 2010, s. 100-107, 126; Muhammed el-Cevâdî, "ez-Zavâhirî, Muhammed el-Ahmedî", *Mv.AU*, XIX, 474-478.

TUNCAY BAŞOĞLU

ZÂVİL (زاول)

Türk müzikinde bir birleşik makam.

Rast perdesinde karar eden birleşik makamlardan biri olup incici bir seyir karakterine sahiptir. Dizisi, rast perdesindeki incici çârgâh dizisine seyrin ortasında ve sonunda nikriz makam dizisinin eklenmesinden meydana gelmiştir. Rast perdesindeki incici çârgâh dizisi mâhur makamını oluşturduğundan zâvil makamının, mâhur makamının seyrine ortada ve sonda nikriz makamı dizisinin ilâvesiyle teşekkül et-

tiği de söylenebilir. Ancak nikriz geçişinin seyrin başında olamayacağını özellikle belirtmek gerekir.



Zâvil makamı seyir esnasında yapılması gereken en doğru hareket, mâhur makamı ile başlayıp ortalara doğru nikriz dizisine geçilmesi sonunda yine mâhur dizisiyle karar verilmesidir. Bununla beraber nikriz dizisi veya beşlisiyle karar verilen eserler çoğunluktadır. Kısaca zâvil makamının karar sırasında nikriz geçkisi yapan mâhur makamından ibaret olduğu söylenebilir. Zâvil makamının aslını teşkil eden mâhur makamı basit-şed mâhur makamı olabileceği gibi birleşik mâhur makamı da olabilir. Bu takdirde birleşik mâhuru meydana getiren diziler de seyre katılacaktır ki bu durum formun büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Makamın birinci mertbe güçlüsü gerdâniye perdesi olup bu perde üzerinde çârgâh çeşniyle makamın yarım kararı yapılır. Çünkü mâhur makamının güçlüsü de bu perde ve bu çeşnidir. İkinci mertbe güçlüsü nevâ perdesidir ve bu perdede de çârgâh veya rast çeşniyle asma kararlar yapılır.



Makamın asma kararları mâhur ve nikriz makamlarının asma kararlarıdır. Bunlar, birinci mertbe güçlü gerdâniye perdesindeki yarım karardan sonra nevâda çârgâhlı ve rastlı, büselikte kürdili, düğâhta büselikli; nikriz geçişinde ise hüseyinde uşşaklı, nevâda rastlı nîm-hicaz ve dik kürdide çeşnisiz, düğâhta hicazlı asma kararlarıdır. Zâvil makamının donanımına mâhur gibi sadece fa için küçük mücennep diyezi konulur ve gerekli değişiklikler eser